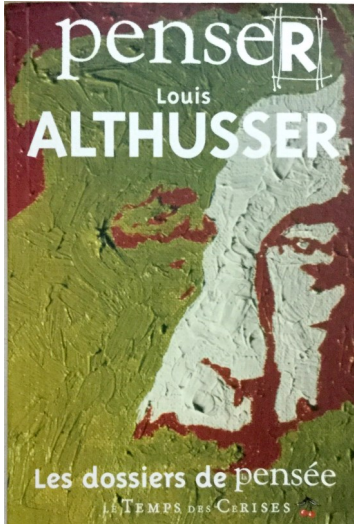

บทบรรณาธิการ I

ผู้เล่า Alt

ฐานิดา บุญวรรณ

ภาพ หนังสือรวมบทความอัลตูแซร์ที่เคยตีพิมพ์ในวารสาร La Pensée

Le Vieil Alt

✓ เฝ่า Alt หรือ Le Vieil Alt เป็นชื่อเล่นที่
มีเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault 1926-
1984) เรียกหลุยส์ อัลตูแซร์ (Louis
Althusser 1918-1990) ไม่ได้หมายความว่า
อัลตูแซร์นั้นแก่เฒ่าหรือชราภาพอะไร แต่หมายความว่า
ฟูโกต์เคารพอัลตูแซร์ในฐานะพี่ใหญ่นั้นเอง อัลตูแซร์เกิด
ในครอบครัวฝรั่งเศสอัลซาส(alzacienne) ที่เมืองอัล
เจอร์ ประเทศอัลจีเรีย ชีวิตในวัยเยาว์เติบโตและได้เรียน
หนังสือทั้งในประเทศอัลจีเรียและในประเทศฝรั่งเศส (เมือง
มาร์แซย) อัลตูแซร์เข้าเรียนที่ Lycée du Parc เมือง
ลียง และในปี 1939 จบการศึกษาด้านปรัชญาจาก
Ecole normale supérieure (ENS) กรุงปารีส
ในระหว่างช่วงสงครามโลกครั้งที่สองอัลตูแซร์ในฐานะ
militantisme catholique (กองกำลังคาทอลิก)

ถูกคุมขังอยู่ในค่ายทางเหนือที่ Stalag de Schleswig ของนาซีเยอรมันนานถึง 5 ปี และ
ณ ที่นี้เองที่อัลตูแซร์เริ่มรู้ตัวว่าเขามีอาการทางจิต หลังจากได้รับอิสระจากค่ายกักกันของนาซี ใน
ปี 1946 อัลตูแซร์พบกับภรรยาของเขา Hélène Rytman ผู้เป็นทหารมีอุดมการณ์แบบฝ่าย
ซ้าย และมีอิทธิพลต่อความเป็นฝ่ายซ้ายของอัลตูแซร์ด้วย ในปี 1948 อัลตูแซร์ได้รับการคัดเลือก
เข้าเป็นอาจารย์สาขาปรัชญาที่ ENS (หลายครั้งที่ ENS ถูกเรียกทับด้วยคำว่า Rue d'Ulm
แปลว่า ถนน Ulm เนื่องจากเป็นที่ตั้งของ ENS) และนับได้ว่าเป็นผู้ริเริ่มเอาความคิดของมาร์กซ์
มาสอนลูกศิษย์เป็นคนแรก

อัลตูแซร์ถูกจัดว่าเป็นมาร์กซิสต์สายโครงสร้างนิยม (ได้รับอิทธิพลทางความคิดในส่วน
ของโครงสร้างนิยมจาก Claude Lévi-Strauss) ประวัติการป่วยทางจิตและประวัติการลง
มือฆ่าภรรยาของตัวเอง อาจทำให้เราจินตนาการได้ว่าอัลตูแซร์คือคนโดดเดี่ยวที่โหดร้าย หารู้ไม่ว่า
ในความเป็นกัลยาณมิตร อัลตูแซร์คือมิตรที่ดียิ่งของฟูโกต์ ช่วงปี 1950 อัลตูแซร์สนับสนุนให้
ฟูโกต์เข้าเป็นสมาชิกของพรรคคอมมิวนิสต์ นอกจากนี้ยังสนับสนุนฟูโกต์ทางวิชาการอีกด้วย
ในความเป็นอาจารย์ อัลตูแซร์คือ อาจารย์ที่มีเมตตากับลูกศิษย์ และเป็น Un caïman
(Agrége หมายถึงอาจารย์ผู้ซึ่งมีคุณสมบัติและผ่านการคัดเลือก และ เป็น préparateur
อาจารย์ผู้เตรียมความพร้อมแก่ลูกศิษย์ของ ENS เพื่อสอบคัดเลือกเป็นผู้สอนในสาขาใดสาขาหนึ่ง

ของมหาวิทยาลัย เรียกการสอบแบบนี้ว่า *Agrégation*) ที่ผลักดันผลงานลูกศิษย์ตีพิมพ์ผลงาน และเตรียมความพร้อมให้กับลูกศิษย์เพื่อให้มีคุณสมบัติเหมาะสมแก่การเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยต่อไป อัลตูแซร์ผู้นำความคิดของมาร์กซ์มาวิพากษ์นี้เป็นอาจารย์ของลูกศิษย์หลายท่าน ได้แก่

Alain Badiou (1937-) Etienne Balibar (1942-) Nicos Poulantzas (1936-1979) Jacques Rancière (1940-) Régis Debray (1940-) etc. แม้ว่าบางท่านจะวิพากษ์ความคิดของอัลตูแซร์หรือมีแนวทางการต่อยอดความคิดของมาร์กซ์แตกต่างจากผู้อื่นอาจารย์ แต่ก็นับได้ว่า หากไม่มีรอยเท้าก้าวแรกที่อัลตูแซร์กรุยทางไว้ให้ ก็คงไม่มีก้าวที่สองที่ตามมา นับตั้งแต่ปี 1948 ที่อัลตูแซร์เริ่มสอนในสาขาปรัชญาที่ ENS เขาใช้เวลาสิบกว่าปีกว่าจะเริ่มสอนเกี่ยวกับมาร์กซ์ในช่วงประมาณปี 1960 อัลตูแซร์ไม่เพียงแต่สอนความคิดของมาร์กซ์เท่านั้น แต่ยังเสนอให้วิพากษ์และอ่าน *Capital* กันใหม่ ในช่วงปี 1961-1962 อัลตูแซร์นำสัมมนาเกี่ยวกับความคิดของมาร์กซ์ในช่วงวัยหนุ่ม ในช่วง 1963-1964 เป็นสัมมนาที่เกี่ยวกับงานเรื่อง *Capital* หลังจากการนำความคิดของมาร์กซ์มาสอนในชั้นเรียนของ ENS

ผลงานของอัลตูแซร์ในช่วงปี 1960 เป็นต้นมานั้นจะอยู่ในลักษณะบทความ 12 บทความตีพิมพ์เป็นหลักกับวารสารที่มีชื่อว่า *La Pensée* (ระหว่างปี 1961-1975)¹ ซึ่งข้อถกเถียงในยุคแรกๆของบทความของอัลตูแซร์นั้นจะเป็นเรื่องมนุษยนิยมของมาร์กซ์ (*humanisme de Marx*) ในฐานะที่เป็นนักวิชาการ นอกจากงานสอนและสัมมนาแล้ว อัลตูแซร์เป็นนักวิชาการที่เป็นสมาชิกของพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศส เขานำข้อถกเถียงเรื่องมนุษยนิยมของมาร์กซ์ซึ่งอัลตูแซร์ยืนยันว่า "*มาร์กซ์เป็นทฤษฎีที่ต่อต้านมนุษยนิยม*" สู่ที่ประชุมของพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศส ประกอบกับในปี 1965 อัลตูแซร์และบรรดาลูกศิษย์ได้ตีพิมพ์หนังสือสองเล่มหลักภายใต้ชุด *Théorie* ประกอบด้วยหนังสือชื่อว่า *Pour Marx (For Marx)* และ *Lire le Capital (Reading Capital)* (เล่มหลังนี้เขียนร่วมกับ Etienne Balibar, Roger Establet, Pierre Macherey และ Jacques Rancière) กับสำนักพิมพ์ François Maspéro โดยอัลตูแซร์อธิบายว่ามันมีความไม่ต่อเนื่องกันในเชิงญาณวิทยาระหว่างความคิดของมาร์กซ์ในช่วงวัยหนุ่มในงาน *Manuscripts of 1844* และมาร์กซ์ในช่วงสูงวัยในงาน *Capital* และ *The German Ideology* รวมทั้งเสนอประเด็นที่วิพากษ์เรื่องมนุษยนิยมในแนวคิดของมาร์กซ์ ที่ประชุมพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศส โดยคณะกรรมการกลางแห่งอาร์ของเตย (*un Comité central d'Argenteuil*) ซึ่งทำหน้าที่กำหนดจุดยืน พรรคชาติและข้อจำกัดของอำนาจทางการเมืองของพรรคต่อปัญหาเชิงทฤษฎี เชิงวิทยาศาสตร์และเชิงปรัชญาได้มีความเห็นตอบโต้อัลตูแซร์ว่า "*มันมีมนุษยนิยมในแบบมาร์กซ์*" (Casanova, 2006: 4)² การวิพากษ์และการโต้ตอบกันในเรื่องมนุษยนิยมนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งทางอุดมการณ์ระหว่างอัลตูแซร์กับพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศส แม้ว่าการวิพากษ์ในประเด็นดังกล่าวของอัลตูแซร์จะไม่ได้รับการยอมรับในพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศสแต่วารสารวิชาการอย่าง *La Pensée* ยังให้พื้นที่แก่อัลตูแซร์ในการตีพิมพ์ผลงานที่สะท้อนอุดมการณ์ของเขาเสมอ

นอกจากงานเรื่อง *Pour Marx* และ *Lire le Capital* ข้างต้นแล้ว งานอีกชิ้นที่สำคัญของอัลตูแซร์คือ *Idéologie et appareils idéologiques d'Etat* ตีพิมพ์ในปี 1970 หรือ ฉบับภาษาอังกฤษคือ *Ideology and Ideological State Apparatuses* ซึ่งเป็นช่วงเวลาใกล้เคียงกับการตีพิมพ์ผลงานหลายๆของฟูโกต์ 2 ชิ้นคือ

Les mots et les choses (1966 ฉบับภาษาอังกฤษคือ *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences* 1970) และ *Surveiller et punir* (1975 ฉบับภาษาอังกฤษคือ *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* 1977) นอกจากลูกศิษย์สายอัลตูแซเรียนแล้ว ในฐานะ Le Vieil Alt ความคิดของอัลตูแซร์มีอิทธิพลต่อความคิดของฟูโกต์เป็นอย่างมาก แม้ว่าทั้งสองจะฉีกหักอย่างมาก ในอุดมการณ์ของพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศสที่พวกเขาเป็นสมาชิกแต่อัลตูแซร์ยังยืนยันหักที่จะเป็นมาร์กซิสต์และใช้ภาษาวิหิ (dialectic) ตามสายเฮเกล ในขณะที่ฟูโกต์เองปฏิเสธว่าเขาไม่ใช่มาร์กซิสต์ และแม้ว่าฟูโกต์จะได้รับความคิดจากอัลตูแซร์ไปวิพากษ์เยอะมาก แต่ต้องยอมรับว่าผู้เฒ่า Alt ปูพื้นฐานความคิดในหลายๆเรื่องให้ฟูโกต์เช่นกัน

อุดมการณ์ (Idéologie) กลไก (Appareil) และ องค์ประธาน (Sujet)

ความจริงแล้วข้อถกเถียงหลักของแนวคิดของอัลตูแซร์นอกจาก *Appareil / Apparatus* (กลไก) และ *Sujet/Subject* (องค์ประธาน/ตัวตน) แล้ว ยังมีเรื่องของความเป็นวิทยาศาสตร์และอุดมการณ์ (science vs ideology) (ซึ่งในประเด็นหลังนี้ได้ถูกวิพากษ์ไว้ในบทความของ Werner Bonefeld ที่ปรากฏอยู่ในวารสารฉบับนี้) เรื่องของอุดมการณ์ (ideology) เป็นหัวใจสำคัญของแนวคิดของอัลตูแซร์ เพราะการต่อสู้ของพรรคคอมมิวนิสต์ที่อัลตูแซร์เสนอนั้นคือการต่อสู้ทางความคิด *Idéologie* (อุดมการณ์) *Appareil* (กลไก) และ *Sujet* (องค์ประธาน/ตัวตน) จึงเป็นสามสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกันและกันได้ เพราะกลไกและองค์ประธานมีบทบาทสำคัญในการสร้างสิ่งที่เรียกว่า ความเชื่อ (croyance) ความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์ กลไก และองค์ประธานอยู่ตรงที่ อัลตูแซร์ต้องการศึกษาการผลิตซ้ำ³ ในสองสิ่งใหญ่ๆคือ หนึ่ง การผลิตซ้ำสภาพเงื่อนไขในการผลิต (*la reproduction des conditions de la production/the reproduction of the conditions of the production*) อันหมายถึงวิธีการผลิตและพลังในการผลิตซึ่งอยู่ในตำแหน่งโครงสร้างส่วนล่าง และ สอง การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางการผลิต (*la reproduction des rapports de production/ the reproduction of the relations of production*) ซึ่งอยู่ในตำแหน่งโครงสร้างส่วนบนในการก่อรูปทางสังคมแบบทุนนิยม (*formation sociale capitaliste/capitalist social formation*) ในจุดนี้ อุดมการณ์เชื่อมโยงกับกลไกตรงที่ว่า อุดมการณ์จะถูกผลิตซ้ำได้ต้องอาศัยกลไกของรัฐ (*Appareils d'Etat/State Apparatuses*) ซึ่งประกอบด้วยสองตัวคือ กลไกเชิงปราบปรามของรัฐ (*Appareil Répressif d'Etat: ARE/Repressive State Apparatus: RSA*) และกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐ (*Appareil idéologiques d'Etat: AIE/Ideological State Apparatuses: ISA*)

แม้ว่าการผลิตซ้ำจะเกิดขึ้นทั้งใน โครงสร้างส่วนบนและ โครงสร้างส่วนล่าง แต่อัลตูแซร์เน้นการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางการผลิตใน โครงสร้างส่วนบน ด้วยเหตุผลว่า วิธีการผลิตและพลังในการผลิตเองก็อยู่ในและอยู่ใต้ความสัมพันธ์ทางการผลิต ความแตกต่างของคนในสังคมนี้เป็นผลมาจากการกำหนดคุณสมบัติในวิธีการผลิตและพลังการผลิตที่แตกต่างกัน ความแตกต่างนี้ไม่ได้ถูกทำให้เกิดขึ้นจากสิ่งไกลตัวที่โหด แต่มันเกิดจากการแบ่งงานกันทำทางสังคมและทางเทคนิคนี้เองที่เป็น

ตัวกำหนด “ตำแหน่ง” และ “งาน” ให้คนในสังคม แล้วเพราะเหตุใดการกำหนดคุณสมบัติที่แตกต่างกันนี้ยังคงอยู่ต่อไปเรื่อยๆ ในสังคมทุนนิยม? อัลธุสแซร์อธิบายในจุดนี้ว่า เพราะการกำหนดคุณสมบัติในวิถีการผลิตและพลังในการผลิตนั้นมันไม่ได้ถูกเน้นย้ำในโครงสร้างส่วนล่าง หากแต่มันถูกกำหนดจากภายนอกของกระบวนการผลิต โดยระบบการศึกษาแบบทุนนิยม และโดยสถาบันที่เกี่ยวข้องอื่นๆ

คุณสมบัติความแตกต่างในตำแหน่งหน้าที่การงานนี้ถูกกำหนดมาตั้งแต่ในโรงเรียน สิ่งที่เด็กเรียนรู้จากโรงเรียนไม่ได้มีแค่เนื้อหาเท่านั้น หากแต่เด็กยังเรียนรู้วิธีการอ่าน วิธีการเขียน วิธีการคำนวณ และเรียนรู้เทคนิคขั้นพื้นฐานต่างๆ ที่จะสามารถนำไปใช้ในการประกอบอาชีพต่อไปได้ เราเรียกสิ่งเหล่านี้ว่าคือการเรียน “รู้เพื่อทำ” (savoir-faire) นอกจากการเรียนรู้เพื่อทำและการเรียนเทคนิคต่างๆ แล้ว สิ่งที่เด็กเรียนรู้จากโรงเรียนที่สำคัญอีกประการคือ การเรียนรู้กฎ กฎที่ว่านี่คือ “กฎแห่งการเคารพการแบ่งงานกันทำทางสังคมและทางเทคนิค” (คนเรียนเก่งต้องประกอบอาชีพ A ดังนั้นเงินเดือนต้องสูง-เน้น โดยผู้เขียน) (ซึ่งกฎนี้ก็ถูกตั้งขึ้นโดยผู้มีอำนาจครอบงำเหนือในชนชั้น) การผลิตซ้ำพลังในการผลิตจึงไม่ใช่แค่การผลิตซ้ำคุณสมบัติเพื่อเข้าสู่การผลิตเท่านั้น แต่ยังต้องผลิตซ้ำการยอมรับในกฎที่ถูกสร้างไว้ด้วย ด้วยเหตุนี้ โรงเรียนจึงเป็นสถาบันที่สอนทั้ง “ความรู้เพื่อทำ” และเน้นย้ำความเป็นข้าทาส (assujettissement⁴/subjugation) ต่ออุดมการณ์แบบครอบงำ รวมทั้ง เป็นเจ้านายให้การปฏิบัติการ (pratique/practice) ของปัจเจกบุคคลด้วย (Althusser, 1970: 10-11)

*กลไก (Appareil)

การผลิตซ้ำทั้งโครงสร้างส่วนล่างและโครงสร้างส่วนบนนี้กระทำผ่านกลไกของรัฐ (Appareils d'Etat/State Apparatuses) ซึ่งประกอบไปด้วย รัฐบาล กองทัพ ตำรวจ ศาล คุก ฯลฯ สามารถแยกออกเป็นสองกลไกหลักคือ กลไกเชิงปราบปรามและกลไกเชิงอุดมการณ์ นั้นหมายความว่า กลไกของรัฐนั้นมีหน้าที่ทั้งต่อความรุนแรงทางกายภาพและต่ออุดมการณ์

หนึ่ง กลไกเชิงปราบปรามของรัฐ (Appareil Répressif d'Etat: ARE/Repressive State Apparatus: RSA) คำว่า repressive นี้หมายความว่า มีหน้าที่ต่อความรุนแรง (ทางกายภาพ) กลไกนี้จะปรากฏอยู่ที่ตำรวจ กองทัพ ศาล เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ไม่มีกลไกเชิงปราบปรามแบบบริสุทธิ์ กลไกเชิงปราบปรามต้องทำหน้าที่เชิงอุดมการณ์ไปด้วยเสมอ ยกตัวอย่างเช่น กองทัพ ไม่ได้มีแค่หน้าที่ต่อความรุนแรง (รบกับข้าศึก) เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีหน้าที่ต่ออุดมการณ์ชาตินิยมอีกด้วย

สอง กลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐ (Appareil idéologiques d'Etat: AIE/Ideological State Apparatuses: ISA) กลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐจะปรากฏอยู่ในสถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา สถาบันครอบครัว กฎหมาย⁵ สถาบันทางการเมือง สื่อสารมวลชน สถาบันที่เกี่ยวข้องทางวัฒนธรรม (ด้านอักษรศาสตร์ ด้านศิลปกรรมศาสตร์ ด้านกีฬา เป็นต้น) กลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐมีหน้าที่เผยแพร่อุดมการณ์ อย่างไรก็ตาม ไม่มีกลไกเชิงอุดมการณ์แบบบริสุทธิ์เช่นกัน เพราะอุดมการณ์นั้นอาจลึกลับ หรือ แฝงเร้นไปด้วยความมั่งคั่งและความรุนแรง หรืออาจอยู่ในรูปแบบเชิงสัญลักษณ์ก็ได้ ยกตัวอย่างเช่น ระบบการศึกษาใน

โรงเรียนมาพร้อมกับวิธีการคัดเลือกเด็กเข้า หรือ คัดเลือกออกจากโรงเรียน⁶ เป็นต้น (Althusser, 1970: 20-23)

อัลธูแซร์อธิบายว่า กลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐนี้มีความสำคัญ เพราะเป็นกลไกที่ทำให้ชนชั้นปกครองถือครองอำนาจในรัฐไว้ได้ (เพราะสามารถกำหนดอุดมการณ์ เผยแพร่อุดมการณ์ต่างๆ รวมทั้งสามารถใช้กลไกเชิงปราบปรามได้—เน้น โดยผู้เขียน) ด้วยเหตุนี้จึง ... ไม่มีชนชั้นไหนที่จะสามารถถือครองอำนาจรัฐไว้ได้อย่างถาวรหากปราศจากการใช้อำนาจผ่านและในกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐในเวลาเดียวกัน (Althusser, 1970: 24)

กลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐจึงทำหน้าที่ในการผลิตซ้ำโครงสร้างส่วนบนนั้นคือความสัมพันธ์ทางการผลิต อย่างไรก็ตาม ที่ใดกล่าวไปข้างต้นแล้วว่า ไม่มีทั้งกลไกเชิงปราบปรามและกลไกเชิงอุดมการณ์ที่บริสุทธิ์ ทั้งสองต่างแฝงเร้นหน้าที่ซึ่งกันและกัน อันสามารถสรุปลักษณะการทำหน้าที่ทั้งสองกลไกได้ดังนี้

หนึ่ง กลไกของรัฐ ทำหน้าที่ทั้งเชิงปราบปรามและเชิงอุดมการณ์ แต่ทั้งสองมีความต่างกัน กล่าวคือ กลไกเชิงปราบปรามทำหน้าที่ในการควบคุม กดขี่อย่างขยาบ ในขณะที่กลไกเชิงอุดมการณ์ทำหน้าที่ในการแพร่ขยายอุดมการณ์

สอง กลไกเชิงปราบปรามอยู่ในรูปขององค์กรที่จัดวางสมาชิกที่แตกต่างให้รวมศูนย์อยู่ภายใต้หน่วยการบังคับบัญชา ในขณะที่กลไกเชิงอุดมการณ์นั้นมีความหลากหลาย ซับซ้อน และค่อนข้างเป็นอิสระ

สาม กลไกเชิงปราบปรามถูกทำให้มั่นคงโดยการจัดองค์กรแบบรวมศูนย์อำนาจภายใต้การนำของตัวแทนของชนชั้นที่มีอำนาจ (ในขณะนั้น—เน้น โดยผู้เขียน) และ โดยการให้การเมืองเรื่องของการต่อสู้ทางชนชั้น ในขณะที่กลไกเชิงอุดมการณ์ถูกทำให้มั่นคงโดยอุดมการณ์แบบครอบงำของชนชั้นปกครอง

ดังนั้น การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางการผลิต จึงอาศัยทั้งสองกลไกในลักษณะการแบ่งงานกันทำ กล่าวคือกลไกเชิงปราบปรามใช้พลังทางกายภาพตั้งแต่ระดับเบาจนถึงระดับหนัก และกลไกเชิงอุดมการณ์ที่ใช้การ censure ทั้งทางตรงและทางอ้อม (Althusser, 1970: 27)

*อุดมการณ์ (Idéologie)

สำหรับอัลธูแซร์แล้ว อุดมการณ์ไม่ได้อยู่อย่างลอยๆ แต่มันมาพร้อมกับการปฏิบัติการ (pratique/practice) ซึ่งตัวปฏิบัติการนี้เองที่ทำให้อุดมการณ์ถูกผลิตซ้ำอยู่เรื่อยๆ ความจริงแล้วอุดมการณ์ไม่ได้เกิดในกลไก (หากแต่ถูกใช้/ถูกทำหน้าที่โดยกลไก) อุดมการณ์นั้นเกิดในระหว่างการต่อสู้ทางชนชั้นซึ่งถูกใช้ถูกพร่ำสอนกันในชนชั้นทางสังคม แท้จริงแล้วนั้นอุดมการณ์เกิดจากสภาพความเป็นจริงของผู้คน การปฏิบัติการของพวกเขา และประสบการณ์ในการต่อสู้ของพวกเขาต่างหาก (Althusser, 1970: 60)

อุดมการณ์คือสิ่งที่เป็นตัวแทนความสัมพันธ์เชิงจินตนาการของปัจเจกบุคคลต่อสภาพการดำรงชีวิตที่แท้จริงของพวกเขา อัลธูแซร์ได้ตั้งสมมติฐานถึงเรื่องอุดมการณ์นี้ไว้สองสมมติฐาน คือ

หนึ่ง อุดมการณ์แสดงถึงความสัมพันธ์เชิงจินตนาการของปัจเจกบุคคลต่อสภาพการดำรงชีวิตที่แท้จริงของพวกเขา คำว่า "จินตนาการ" ในที่นี้หมายความว่า ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงเพราะอุดมการณ์สร้างภาพลวง (illusion) ได้ ในลักษณะ

เป็นภาพลวงของความเป็นจริง ซึ่งจะต้องอาศัยการตีความเพื่อค้นหาความเป็นจริงนั้น ภายใต้ภาพ
 ตัวแทนเชิงจินตนาการของโลกใบหนึ่งจะเป็นความเป็นจริงของโลกใบนั้นให้ค้นหา [อุดมการณ์
 (Idéologie) = ภาพลวง (Illusion)] (Althusser, 1970 : 38-39) สมมติฐานข้อ
 ที่หนึ่งนี้ค่อนข้างชัดเจนว่าอุดมการณ์คือสิ่งที่มีในทุกสังคม ไม่ว่าสังคมนั้นจะมีการแบ่งแยกชนชั้น
 หรือไม่ก็ตาม หน้าที่แรกของอุดมการณ์คือการประสานสังคมเข้าด้วยกัน โดยการเชื่อมความสัมพันธ์
 ระหว่างปัจเจกบุคคลกับการงานของพวกเขา (ซึ่งการงานนี้ถูกกำหนดไว้แล้วโดย โครงสร้างทาง
 สังคม) อุดมการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงจินตนาการของปัจเจกบุคคลต่อสภาพการ
 ดำรงชีวิตที่แท้จริงนี้จะช่วยยุติความแปลกแยกแบบทุนนิยม (aliénation capitaliste)
 การยุติความแปลกแยกแบบทุนนิยมนี้จะนำไปสู่การยุติความลบล้างของจิตสำนึก
 (mystification de la conscience) อุดมการณ์แสดงถึงความเป็นจริงที่เกิดขึ้นใน
 สังคมที่มีชนชั้น อย่างไรก็ตามไม่ได้หมายความว่า อุดมการณ์จะถูกทำให้ผิดพลาดไม่ได้ เพราะว่าบาง
 ที่ก็มีความจำเป็นที่จะต้องขึ้นนำอุดมการณ์ ซึ่งจุดประสงค์ของการขึ้นนำอุดมการณ์นี้ไม่ได้เพื่อให้ความรู้
 เกี่ยวกับระบบสังคมที่ผู้คนมีชีวิตอยู่อย่างเป็นวัตถุวิสัย หากแต่มีจุดประสงค์เพื่อให้ภาพของระบบสังคม
 ที่ถูกลบล้างไว้แล้วแก่ผู้คน ทั้งนี้เพื่อรักษา “ตำแหน่ง” เอาไว้ให้อยู่ในระบบแห่งการทุจริตทางชนชั้น
 (Rancière, 2011: 217-218)

สอง อุดมการณ์ดำรงอยู่ในเชิงวัตถุ อุดมการณ์ไม่ได้ดำรงอยู่ในเชิงอุดมคติหรือเชิงจิต
 วิญญาณ ที่ดำรงอยู่ในเชิงวัตถุนี้เพราะว่าอุดมการณ์อยู่ในกลไกและการปฏิบัติการเสมอ การ
 ปฏิบัติการที่อัลธุสแซร์ยกตัวอย่างนั้นคือ การปฏิบัติการในพิธีกรรม (กลไกเชิงอุดมการณ์ผ่านโบสถ์
 เป็นต้น—เน้น โดยผู้เขียน) “ความคิดขององค์ประธานคือการกระทำที่จับต้องได้ที่แทรกอยู่ใน
 ปฏิบัติการที่จับต้องได้ ถูกพบการด้วยตัวพิธีกรรมเอง ซึ่งให้นิยาม โดยกลไกเชิงอุดมการณ์อย่างเป็น
 วัตถุที่เผยให้เห็นถึงความคิดขององค์ประธาน”⁸ ยกตัวอย่างการกระทำที่จับต้องได้ที่เผยให้เห็น
 ความคิดขององค์ประธานได้แก่ การคุกเข่า การสวดมนต์อันอ่อนน้อม เป็นต้น (Althusser,
 1970: 44)

*องค์ประธาน (Sujet)

การที่ความสัมพันธ์ทางการผลิตมันถูกผลิตซ้ำอยู่เรื่อยๆนี้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของ
 อุดมการณ์ ซึ่งอัลธุสแซร์เรียกว่า การกำหนดตัวตนเชิงอุดมการณ์ (interpellation
 idéologique /ideological interpellation) อันเป็นกระบวนการที่ทำให้ปัจเจก
 บุคคลมีตัวตนอย่างองค์ประธาน (individu ► sujet) sujet นี้จะมีตัวตนขึ้นมาได้ก็เมื่อ
 ปฏิสัมพันธ์กับคนในสังคม sujet ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เมื่อคนเราปฏิสัมพันธ์กับสังคม
 รอบข้าง สังคมจะมีบทบาทในการกำหนดตัวตนของเรา ซึ่งอุดมการณ์มีความสำคัญ เพราะว่า
 อุดมการณ์มีบทบาทในการกำหนดตัวตน (interpellation) ขององค์ประธานรอง (sujet)
 ให้ต้องอ้างอิงหรือขึ้นตรงต่อองค์ประธานหลัก (Sujet) สามารถเรียกกระบวนการนี้ว่าเป็น การทำ
 ให้ตัวตนเป็นข้าทาส (assujettissement) ซึ่งมีลักษณะสำคัญสองประการคือ หนึ่ง ยอม
 จำนวนต่ออำนาจที่เหนือกว่า และ สอง ยอมลดเสรีภาพของตนเองลงไป อย่างไรก็ตาม การที่องค์
 ประธานยอมทำให้ตัวตนเป็นข้าทาส หรือ assujettissement นี้ก็เกิดจากการยอมจำนนโดย
 อิสระ หมายความว่า องค์ประธานรอง (sujet) ยอมจำนวนต่อกฎขององค์ประธานหลัก

(Sujet) เอง ดังนั้นองค์ประธานรองจึงยอมรับการทำให้ตัวตนกลายเป็นข้าพาสเองเช่นเดียวกัน การกระทำขององค์ประธานที่แสดงออกมาตามความเชื่อ (เช่น คุณเข้า สวคตมนต์อันวอน) แสดงให้เห็นถึงจุดเชื่อมระหว่างองค์ประธาน (sujet) กลไก (appareil) และ อุดมการณ์ (idéologie)⁹

ผู้เล่า Alt, ฟุโกต์และคนอื่นๆ

จากผลงานสามชิ้นของทั้งอัลตูซเซอร์และฟุโกต์ที่กล่าวมาข้างต้น ค้นพบว่าทั้ง ผู้เล่า Alt และฟุโกต์มีประเด็นวิพากษ์กันใน 2 เรื่องใหญ่นั้นคือ Appareil (Apparatus หรือ กลไก) และ Sujet (subject หรือ องค์ประธาน / ตัวตน)

สำหรับอัลตูซเซอร์ เห็นว่า อุดมการณ์เป็นสิ่งที่เรียกตัวตนหรือทำให้ปัจเจกบุคคล (individu) กลายเป็นองค์ประธาน (sujet) ในขณะที่สำหรับฟุโกต์ เห็นว่า ในเรื่อง อุดมการณ์นั้น ควรศึกษาถึงวิธีการที่ทำให้มนุษย์คนหนึ่งถูกทำให้กลายเป็นองค์ประธานรอง (อย่าง ในผลงานเรื่อง *Surveiller et punir*, 1975 หรือ *Discipline and Punish*, 1977) ความแตกต่างเล็กน้อยระหว่างอัลตูซเซอร์และฟุโกต์คือการมองว่าประเภทของความสัมพันธ์ของอำนาจนั้นมีแค่ต่อการกำหนดตัวตนของบุคคล ถ้าหากเป็นอัลตูซเซอร์ สิ่งที่ทำให้้องค์ประธานกลายเป็นข้าพาสทั้งทางร่างกายและจิตใจได้นั้นคืออุดมการณ์ (idéologie) ในขณะที่ของฟุโกต์นั้นคือระเบียบวินัย (discipline) (Le Blanc, 2004: 48)

การทำให้ปัจเจกบุคคลมีตัวตนอย่างองค์ประธานและการทำให้้องค์ประธานรองต้องไปขึ้นอยู่กับหรือเป็นข้าพาสต่อองค์ประธานหลักอีกทีนั้น สำหรับอัลตูซเซอร์ อธิบายว่ามีถูกกระทำโดยกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐที่หน้าที่ผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางการผลิต สิ่งที่ถูกผลิตซ้ำอยู่เรื่อยๆคือ อุดมการณ์ (ซึ่งหมายถึง ความคิดที่พ้องกันจนรวมเป็นอุดมการณ์ อุดมการณ์ที่ถูกผลิตขึ้นจากชนชั้นที่ปกครองอยู่ในขณะนั้น อุดมการณ์ที่เข้ามาแทรกแซงในชีวิตของคนตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย อุดมการณ์ที่เปลี่ยนแปลงปัจเจกบุคคลให้มีความอย่างถาวร) ในขณะที่ฟุโกต์เห็นว่า ในสังคมที่มีระเบียบวินัยกำกับนั้น จะอยู่ในรูปลักษณะแบบ panoptique กล่าวคือ ระเบียบวินัยไม่ได้มีแค่ในสถาบันต่างๆ ในลักษณะที่มีหน้าที่เดียวแบบเชิงลบอย่างปิดตายเท่านั้น (เช่น อยู่ในลักษณะของการห้ามปราม การกักกัน การซักขู่ว่า) หากแต่ยังอยู่ในลักษณะที่เปิดเผย อ่อนโยน แต่ไม่หยุดเผยแพร่ และผลิตพฤติกรรม/ความคิดที่เริ่มต้นการควบคุมตั้งแต่ในบ้านจนไปถึงในสังคม ้องค์ประธานของฟุโกต์จึงต่างจากของอัลตูซเซอร์ตรงที่ว่า ้องค์ประธานของฟุโกต์เป็น้องค์ประธานจากระเบียบวินัย (sujet de la discipline) ในขณะที่้องค์ประธานของอัลตูซเซอร์คือ้องค์ประธานจากอุดมการณ์ (sujet de l'idéologie) (Le Blanc, 2004: 50)

แม้ว่าทั้งอัลตูซเซอร์และฟุโกต์จะผิหว้งในพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศส แต่เขาสองคนก็วิพากษ์ อุดมการณ์ของพรรคในข้อถกเถียงที่ต่างกัน ไป และแม้ว่าฟุโกต์จะวิพากษ์งานของอัลตูซเซอร์ แต่ทั้งสองก็เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน ตลอดชีวิตของอัลตูซเซอร์นั้นตีพิมพ์งานส่วนตัวไม่มากเท่ากับการผลักดันให้ลูกศิษย์ตีพิมพ์ผลงาน ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทำให้ความเป็นสมาชิกของอัลตูซเซอร์ในพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศสเป็น ไปอย่างไม่สู้ดีนัก ข้อเสนอของอัลตูซเซอร์ถูกตัดก โดยพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศส บทบาทความเป็นนักวิชาการที่มีส่วนร่วมทางการเมืองของอัลตูซเซอร์ก็ถูกปฏิเสธโดยผู้นิยมอนาธิปไตยเช่นกัน ดังปรากฏในเหตุการณ์ประท้วงของขบวนการนักศึกษาและผู้ใช้แรงงาน Mai 68 ซึ่งเป็นช่วงที่อัลตูซเซอร์ป่วยและห่างหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์การเมือง พบข้อความที่ถูกเขียนไว้บนกำแพงของมหาวิทยาลัยนองแตร์ที่ปารีสว่า "อัลตูซเซอร์ เธอ ไม่มีอะไรอะไรเลย" ซึ่งต่อมาประโยคนี้ถูกเผยแพร่อีกอย่างกว้างขวางในหมู่นักศึกษาและปัญญาชนสายคอมมิวนิสต์ (Casanova, 2006: 8)

อัลตูแซร์ฆ่าภรรยาของเขาตายในปี 1980 ศาลตัดสินไม่ลงโทษอัลตูแซร์ด้วยเหตุผลที่ว่า ในห้วงเวลาที่เขาขาดกรรมภรรยา นั้น อัลตูแซร์อยู่ในสภาพจิตที่ไม่ปกติ แม้ว่าจะรอดพ้นจากคุก แต่อัลตูแซร์ก็ถูกขังอยู่ในโรงพยาบาล Saint Anne ซึ่งเป็นสถานพยาบาลทางจิตเวชแทน ในยามที่อัลตูแซร์ทุกข์และป่วยทางใจเช่นนี้ ก็ได้พบโกดที่ไปเยี่ยมเยียนอยู่บ่อยครั้ง วันที่ 22 ตุลาคม 1990 อัลตูแซร์เสียชีวิต Etienne Balibar และ Jacques Derrida เป็นผู้กล่าวคำอำลา ณ หลุมฝังศพ Verrières (Casanova, 2006: 9) นี่เป็นผลจากการตายของอัลตูแซร์ ปรากฏผลงานชื่อว่า *L'avenir dure longtemps* (อนาคตกินเวลายาวนาน) (1991) อันเป็นงานที่อัลตูแซร์บอกเล่าถึงความสัมพันธ์ระหว่างเขาภรรยาและอาการจิตเภทที่ค่อยๆรุนแรง เขาจนเกิดเป็นโศกนาฏกรรมในห้วงสุดท้ายของชีวิตอัลตูแซร์

Notes

¹ ช่วงปี 1961-1975 มีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งในประเทศฝรั่งเศสและในประเทศอื่นๆที่มีผลต่อความคิดของอัลตูแซร์มากมาย เช่น ช่วงท้ายของสงครามอัลจีเรีย การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาและกรรมกรในเหตุการณ์ Mai 68 ความพ่ายแพ้ของอเมริกาในสงครามเวียดนาม การปฏิวัติวัฒนธรรมในประเทศจีน เป็นต้น

² หลังจากการตีพิมพ์ *Pour Marx (For Marx)* และ *Lire le Capital (Reading Capital)* ในปี 1966 พรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศสได้พิจารณาและวิพากษ์ข้อเสนอของอัลตูแซร์ คณะกรรมการกลางได้จัดให้มีการประชุมกันระหว่างนักปรัชญาสายคอมมิวนิสต์ ร่วมกับเลขาธิการทั่วไปของพรรค แต่อัลตูแซร์ไม่ได้เข้าร่วม มีเพียงแต่ Pierre Macherey ผู้เขียนหนังสือร่วมเรื่อง *Reading Capital* เท่านั้นที่อยู่แก่ตัวแทนอัลตูแซร์

³ การผลิตซ้ำในโครงสร้างส่วนบนซึ่งเป็นส่วนของการผลิตที่สำคัญ อย่างไรก็ตาม อัลตูแซร์ไม่ได้ละเลยการทำตามเข้าใจการผลิตซ้ำโครงสร้างส่วนล่างซึ่งเป็นส่วนของวิถีการผลิตและพลังในการผลิต การผลิตซ้ำจะเกิดขึ้นในการผลิต หมายความว่า หากการก่อรูปทางสังคมไม่ผลิตซ้ำสภาพเงื่อนไขในการผลิตในเวลาที่ผลิต ก็จะไม่เกิดการผลิตอีกในปีต่อไป (Althusser, 1970: 6)

⁴ *assujettissement* แปลว่า สภาพของการพึ่งพิง สภาพของการยอมศิโรราบ สังเกตว่ามีรากศัพท์คำว่า *sujet* (องค์ประธาน) ซึ่งหมายความว่า การยอมศิโรราบต่อสิ่งใดนั้น ตัวองค์ประธานเองต้องยอมรับการเอาตัวเองไปพึ่งพิงหรือไปอยู่ภายใต้สิ่งนั้นๆด้วย (ขยายความโดยผู้เขียน)

⁵ กฎหมาย เป็น โค้ดทั้งกลไกเชิงกติกของรัฐและกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐ

⁶ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu 1930-2002) ได้รับอิทธิพลทางความคิดในส่วนนี้จากอัลตูแซร์ไปสร้างผลงานที่เชื่อมโยงระบบการศึกษา อาบิตุส (Habitus) กับเรื่องความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ ยกตัวอย่างเช่นผลงานที่เขียนร่วมกับ Jean-Claude Passeron ที่ชื่อว่า *Les Héritiers, Les étudiants et la culture* (1964) และ *La Reproduction. Éléments pour une théorie du système d'enseignement* (1970) เป็นต้น

⁷ ต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส คือ *"...aucune classe ne peut durablement détenir le pouvoir d'Etat sans exercer en même temps son hégémonie sur et dans les Appareils idéologiques d'Etat."* (Althusser, 1970: 24)

⁸ ต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส คือ *"ses idées sont ses actes matériels insérés dans des pratiques matérielles, réglées par des rituels matériels eux-mêmes définis par l'appareil idéologique matériel dont relèvent les idées de ce sujet."*

⁹ กล่าวให้ง่ายคือว่า จุดเชื่อมองค์ประธาน (*sujet*) ให้เข้ากับกลไก (*appareil*) ก็อยู่ที่ ความเชื่อ นั่นเอง

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาต่างประเทศ

- Althusser, L. (1970). *Idéologie et appareils idéologiques d'Etat (Notes pour une recherche)*. *La Pensée*, 151.
- Althusser, L. (2006). *Penser. Les dossiers de la Pensée*. Paris: Le Temps des Cerises.
- Althusser, L. (2012). *Cours sur Rousseau*. Paris: Le Temps des Cerises.
- Bruschi, F. (2013). Appareils et sujets chez Althusser. Le rôle de la croyance dans l'interpellation idéologique. *Cahiers du GRM*, 4: 1-12.
- Casanova, A. (2006). "Althusser et La Pensée". *Penser. Les dossiers de la Pensée*. Paris: Le Temps des Cerises.
- Garó, I. (2011). *Foucault, Deleuze, Althusser & Marx. La politique dans la philosophie*. Paris: Edition Demopolis.
- Gros, F. (2014). Louis Althusser le grand frère. *Le Point*. (Hors-série—Les maître- Les penseurs). Juin-Juillet, numéro 16, p.31.
- Le Blanc, G. (2004). Etre assujetti: Althusser, Foucault, Butler. *Actuel Marx*, 36: 45-62.
- Rancière, J. (2011). *La leçon d'Althusser*. Paris: La Fabrique.
- Rancière, J. (2012). *La méthode de l'égalité*: Entretien avec Laurent Jeanpierre et Dork Zabunyan. Montrouge: Bayard.